

شیوه آموزش ادب در هفت سال دوم زندگی کودک از منظر تربیت

اسلامی

مهلا الراجی یزدی^۱

چکیده

این مقاله با هدف بررسی و تبیین راهبردهای تأدیب و آموزش ادب در دوره حساس هفت سال دوم زندگی کودک، به تحلیل شیوه‌های تربیتی در چارچوب آموزه‌های اسلامی می‌پردازد. سنین ۷ تا ۱۴ سالگی در متون دینی به عنوان دوره اطاعت و تأدیب شناخته می‌شود و کودک در این مرحله آمادگی پذیرش آموزش مستقیم و رفتارهای اخلاقی را دارد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که شیوه‌هایی همچون تحسین هدفمند، موعظه عملی، الگودهی از والدین و پیشوایان دینی، محبت متعادل، شخصیت‌بخشی به کودک، رعایت احترام متقابل و اصل تکرار، از مؤثرترین روش‌های ادب‌آموزی در این دوره هستند. بر اساس این راهبردها، تأدیب باید با رویکردی تدریجی، کرامت‌محور و الگوسازانه اجرا شود تا زمینه‌ساز تربیت دینی و اخلاقی کودک گردد. مقاله نتیجه می‌گیرد که اجرای اصول اسلامی در تأدیب کودک، نه تنها ضرورتی تربیتی، بلکه راهکاری برای ساخت جامعه‌ای متخلق و مسئولیت‌پذیر است.

کلیدواژه‌ها: ادب، اخلاق اسلامی، الگودهی، تأدیب اسلامی، تربیت کودک، هفت سال دوم

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه، مدرسه علمیه حضرت زینب سلام الله علیها

مقدمه

ادب، از بنیادی‌ترین مفاهیم تربیتی در منظومه فکری اسلام است که نقش تعیین‌کننده‌ای در ساختار شخصیت انسان دارد. در منابع اسلامی، آموزش ادب از همان کودکی آغاز شده و مسیر تربیت دینی و اخلاقی کودک را هموار می‌سازد. در این میان، هفت‌سال دوم زندگی کودک، یعنی از هفت تا چهارده سالگی، دوره‌ای حیاتی در فرآیند تربیت به شمار می‌آید. این بازه زمانی در متون دینی با عنوان «دوره اطاعت و تأدیب» شناخته شده است و کودک در آن، آمادگی بیشتری برای فراگیری اصول رفتاری و ارزش‌های دینی دارد. در دوران معاصر، چالش‌های تربیتی و تنوع سبک‌های زندگی، اهمیت بازگشت به آموزه‌های اصیل اسلامی را دوچندان کرده است. شناسایی شیوه‌های مؤثر آموزش ادب، به‌ویژه در این دوره حساس، ضرورتی جدی برای خانواده‌ها، مربیان و نهادهای تربیتی محسوب می‌شود. هرچند تربیت اسلامی در آثار اندیشمندانی چون ابن‌سینا، خواجه نصیر و دیگر متفکران مورد توجه قرار گرفته، اما بررسی نظام‌مند و کاربردی راهبردهای تأدیب بر اساس آموزه‌های اسلامی، هنوز جای کار فراوان دارد. طی بررسی‌های انجام‌شده، منابع مرتبطی یافت شد که اگرچه به موضوعاتی نزدیک به این مقاله پرداخته‌اند، اما هرکدام زاویه‌ای متفاوت با رویکرد حاضر داشته‌اند.

برای نمونه کتاب «تربیت دینی کودک» نوشته محی‌الدین حائری شیرازی (قم: دفتر نشر معارف، چاپ دهم، ۱۴۰۱) به جهان‌بینی تربیتی و مبانی دینی تربیت کودک می‌پردازد، در حالی که این مقاله بر شیوه‌های تأدیب در هفت‌سال دوم تمرکز دارد.

همچنین کتاب «امام باقر (ع) و تربیت فرزند» از علی همت بناری (قم: مؤسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان، ۱۳۸۷) بیشتر به سیره امام باقر (ع) در تربیت فرزندان اشاره دارد، اما نگارنده در این نوشتار به راهبردهای نظام‌مند ادب‌آموزی بر اساس مراحل سنی کودک می‌پردازد.

از جمله پایان‌نامه‌های نزدیک به این موضوع، می‌توان به پایان‌نامه «تربیت اخلاقی کودکان سرور بر اساس آموزه‌های اسلام (آیات و روایات)» از فاطمه موحدی پارسا، دانشگاه فردوسی مشهد، بهمن ۱۳۹۵، اشاره کرد که به تبیین اخلاق‌مداری در تربیت کودک پرداخته است، در حالی که تمرکز این مقاله بر آموزش مستقیم ادب در هفت‌سال دوم است.

همچنین پایان‌نامه «تحلیلی بر روایت سبع سنین و نقش آن بر انقیاد فرزندان» نوشته فهیمه سادات مشعشع، دانشگاه فرهنگیان، پردیس باهنر، ۱۳۹۹، نگاهی تحلیلی به روایت سبع سنین دارد، اما این پژوهش به مرحله تأدیبات این روایت به صورت کاربردی پرداخته است.

در حوزه مقالات، نوشتار «تعلیم و تربیت در اسلام» اثر علی‌اصغر الهامی‌نیا و محمدرضا احمدی (قم: مؤسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان، پاییز ۱۳۸۷) به کلیات تربیت اسلامی اختصاص دارد و وارد بحث تخصصی تأدیبات کودکان در این بازه سنی نشده است.

همچنین مقاله «روایات سبع سنین در فرزندپروری؛ گونه‌ها و تحلیل درونی آن‌ها» از عباس پسندیده، در مجله علوم حدیث، شماره ۸۱، پاییز ۱۳۹۵، به بررسی روایات سبع سنین پرداخته است، اما مقاله حاضر به صورت خاص بر راهبردهای ادب‌آموزی در مرحله دوم یعنی ۷ تا ۱۴ سال تمرکز دارد.

پژوهش حاضر در پی آن است که با تکیه بر منابع معتبر اسلامی و تحلیل رویکردهای تربیتی، به تبیین راهکارهای اثربخش در زمینه آموزش ادب به کودکان در هفت سال دوم پیردازد و الگویی کاربردی برای تربیت دینی و اخلاقی ارائه نماید. پرسش محوری مقاله آن است که چه راهبردهایی در منابع اسلامی برای تأدیبات کودک در این دوره زمانی پیشنهاد شده و چگونه می‌توان آن‌ها را در شرایط امروز پیاده‌سازی کرد.

الف) مفهوم‌شناسی ادب و جایگاه آن در تربیت اسلامی

ادب در تربیت اسلامی، صرفاً یک فضیلت فردی نیست، بلکه ابزاری بنیادین برای پرورش اخلاق و شخصیت کودک است. این مفهوم از آغاز زندگی، به‌ویژه در هفت سال دوم، نقش‌محور در مسیر رشد تربیتی دارد.

پیامبر خدا (ص) فرمودند: حکایت کسی که در کودکی آموزش می‌بیند، مانند نقش‌کندن بر سنگ است و حکایت کسی که در بزرگسالی می‌آموزد، مانند کسی است که بر آب می‌نویسد.^۱ همین نگاه، اهمیت فوق‌العاده‌ی تربیت کودک در سال‌های نخستین زندگی را نشان می‌دهد. از همین رو اندیشمندان مسلمان نیز بر لزوم شروع تربیت از دوران کودکی تأکید کرده‌اند.

^۱ محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ص ۳۹۹، ح ۱۸۶۲۴

اگر کودک در سال‌های آغازین زندگی بدون تربیت رها شود، به سوی تمایلات طبیعی چون خشم، لذت‌جویی و شهوت گرایش می‌یابد. اندیشمندانی مانند ابن‌سینا، ابن‌مسکویه و خواجه نصیر، «تأدیب» را آموزش و نهادینه‌سازی رفتارهای اخلاقی دانسته‌اند. بر این اساس، ادب ابزار بنیادین تربیت اخلاقی کودک در نگاه تربیت اسلامی است.^۱ از دیدگاه حضرت علی (ع)، تربیت در کودکی نه تنها امکان‌پذیر بلکه اثربخش‌تر نیز هست. در نامه‌ای که به فرزند خود نوشته‌اند، به خوبی اهمیت این موضوع را بیان می‌کنند؛ امیرالمؤمنین (ع) در نامه‌ای که به فرزندشان امام مجتبی (ع) نوشته‌اند، می‌فرمایند: بی‌تردید قلب نوجوان همچون زمین کاشته‌نشده آماده پذیرش هر بذری است که در آن پاشیده شود. پس در تربیت تو شتاب کردم، پیش از آن که دل تو سخت شود و عقل تو به چیز دیگری مشغول گردد.^۲

با ورود کودک به سن ۷ سالگی دوره جدیدی از زندگی و تربیت وی آغاز می‌شود که از منظر تعالیم اسلام یکی از مهمترین و تأثیرگذارترین مراحل تربیت کودک به شمار می‌رود کسب ویژگی‌های تازه کودک را مهیای ورود به دوره تأدیب می‌سازد. اگر دوره سیادت با ویژگی‌هایی مانند خودمحوری فرمان‌روایی و ریحانه بودن برای کودک در نظر می‌گرفته میشد در این دوره سخن از عبد بودن و اطاعت‌پذیری کودک است که خود حاکی از لزوم ایجاد تغییرات اساسی در رویه‌های تربیتی است. از این دوره در منابع اسلامی با عنوان دوره اطاعت و تأدیب کودک نام برده می‌شود.^۳ پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: فرزند هفت سال فرمانبردار است.^۴ امام صادق (ع) تأکید می‌کند که تربیت و ادب‌آموزی کودک باید در هفت سال دوم زندگی آغاز شود. تنها کودکانی که دوره سیادت را با محبت، امنیت و آزادی کافی پشت سر گذاشته‌اند، آمادگی لازم برای ورود به مرحله تأدیب را دارند. همچنین در روایات اسلامی، شروع رسمی تأدیب از سن ۷ سالگی مقرر شده و این مرحله باید بر پایه الگودهی دینی و روش‌های تربیتی هدفمند باشد.^۵

^۱ خلاصه، ایزدی و دیگران، تبیین روش تربیت اخلاقی کودک در هفت سال دوم براساس تعالیم اسلامی، ص ۲۸۲

^۲ وَ إِنَّمَا قَلْبُ الْحَدَثِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا أَلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبْلَتْهُ، فَبَادَرْتُكَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَقْسُوَ قَلْبُكَ وَ يَشْتَغَلَ لَبِّكَ؛ نهج البلاغه، نامه ۳۱، ص ۳۷۲

^۳ قیصری گودرزی، اصول تربیت توحیدی در دوره کودکی مرحله تأدیب، ص ۱۲۱

^۴ وَعَبْدٌ سَبْعَ سِنِينَ؛ طبرسی، مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۲۲۲؛ حر عاملی، تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل

مسائل الشریعة، ج ۲۱، ص ۴۷۶؛ مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۹۵

^۵ خلاصه، قیصری گودرزی، اصول تربیت توحیدی در دوره کودکی مرحله تأدیب، ص ۱۲۱

ادب‌آموزی در این سن بر پایه الگودهی و آموزش مستقیم بنا شده است، زیرا کودک با رسیدن به این سن از ویژگی‌های روانی لازم برای پذیرش تأدیب برخوردار می‌شود.

این مرحله از حدود هفت سالگی شروع می‌شود و تا چهارده سالگی ادامه دارد در این مرحله کودکان به علت درک ناتوانیهای جسمی و روانی خویش در مقابل بزرگترها بویژه والدین خود روحیه تسلیم گونه و اطاعت پذیری دارند علاوه بر این، دوست دارند از بزرگترها تقلید کنند و از ابراز پیروی از دیگران احساس لذت میکنند شاید روی همین اصول پیامبر گرامی اسلام (ص) که این مرحله از عمر را دوره اطاعت نامیده اند.^۱

کودک در این دوره با توجه به رشدی که پیدا میکند روحیه ی اطاعت پذیری اش بیشتر می‌شود. به همین دلیل در این دوره بهترین فرصت هم برای تعلیم «آموزش» و هم تأدیب «آموزش مستقیم ارزشها و پرهیز دادن از ضد ارزشها» فراهم می آید؛ زیرا کودک در این دوره نه حالت بازیگوشی دوره ی اول را دارد و نه مشکلات دوره ی سوم را که دوره ی بلوغ و نوجوانی است.^۲ بنا بر این دوره دوم دو ویژگی دارد: یکی این که آزاد نیست و باید مطیع و خاضع باشد و دیگری این که در این دوره باید آموزش ببیند و ادب بیاموزد.^۳ تأکید بر تربیت تدریجی نیز از اصول مهم در تربیت اسلامی است. این روند از اواخر دوره اول به آرامی آغاز و در دوره دوم تثبیت می‌شود.

بنا به رعایت اصل تدریجی و نردبانی بودن ظرفیت از اواخر دوره اول باب تأدیب گشوده و از دامنه استقلال کودک کم می شود تا در دوره دوم اوامر و نواهی پدر نسبت به فرزندش جاری شود.^۴ بعد از هفت سالگی مربی باید به طفل به عنوان عبد نگاه کند و رفتاری با او کند که برده‌فروش‌ها با برده‌های زرخرید خود می‌کنند.^۵ روش‌های تربیتی اسلام عمدتاً محصول نگاه امانت‌گرایانه به فرزند می‌باشد. فرزند نه مملوک، بلکه امانتی گران‌قدر از طرف خداوند متعال در دست والدین است.^۶ از دیدگاه حضرت علی (ع) فرزندان انسان، تربیت پذیرند و اگر پدر و مادر از

^۱ الهامی نیا، احمدی، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۶

^۲ مسلمی، مراحل تربیت دینی فرزند با تأکید بر سیره قولی و عملی پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم،

ص ۲۵

^۳ پسندیده، روایات سبع سنین در فرزندپروری گونه ها و تحلیل درونی آنها، ص ۱۷

^۴ خالقی نژاد، حقوق کودک از سیادت تا وزارت، ص ۱۲۳

^۵ حائری شیرازی، تربیت دینی کودک، ص ۱۰۵

^۶ مشعشع، تحلیلی بر روایت سبع سنین و نقش آن بر انقیاد فرزندان، ص ۲

رفتاری مؤدبانه و مسئولانه از خود نشان می‌دهد. بنابراین، والدین و مربیان باید به احترام متقابل اهمیت دهند و با رعایت آن، مسیر تربیت اخلاقی را هموار سازند.

شیوه‌ی هفتم: اصل تکرار و تلقین

یکی از اصول اساسی در آموزش ادب و اخلاق، تکرار و تلقین مستمر آموزه‌های اخلاقی است. این روش باعث می‌شود مفاهیم اخلاقی در ذهن و قلب کودک جای گیرند و تبدیل به رفتارهای پایدار شوند. بدون تکرار، آموزش‌ها به راحتی فراموش می‌شوند و تأثیر لازم را نخواهند داشت.

توجه به این اصل را میتوان از نوآوریهای تربیتی حضرت امام (ره) دانست. ایشان در این باره می‌فرماید: اگر بخواهید یک بچه ای را تربیت بکنید باید یک مسأله را چندین دفعه با چند زبان با چند وضع به او بخوانید مطلب یکی باشد لکن طرز بیان این ها؛ به طوری که در قلب او نقش ببندد.^۱

نهایتاً، با به کارگیری اصل تکرار و تلقین، والدین و مربیان می‌توانند آموزه‌های اخلاقی را به شکلی عمیق و ماندگار در کودک نهادینه کنند و زمینه رشد فضایل اخلاقی را فراهم آورند.

نتیجه گیری

با توجه به بررسی منابع اسلامی و دیدگاه‌های تربیتی، آشکار شد که دوره هفت تا چهارده سالگی بهترین زمان برای نهادینه‌سازی ادب در کودک است. در این دوره، کودک با بهره‌مندی از روحیه اطاعت‌پذیری، الگوپذیری و تمایل به یادگیری، مستعد دریافت مفاهیم اخلاقی و دینی است. تربیت در این مرحله، اگر با روش‌هایی همچون تحسین هدفمند، الگودهی عملی، رعایت محبت معتدل، احترام متقابل و تلقین تدریجی همراه شود، می‌تواند تأثیری عمیق و پایدار در شخصیت کودک ایجاد کند.

ادب‌آموزی در این سن باید از مسیر تعامل فعال، الگوسازی رفتاری، و تربیت درونی عبور کند و از شیوه‌های تحقیرآمیز، تنبیهی یا صرفاً دستوری پرهیز شود. تربیت اخلاقی موفق، زمانی محقق می‌شود که کودک خود را دارای شأن، مسئول و محترم بداند و انگیزه‌های درونی برای رفتار

^۱ هاشمی؛ حسینی، اصول تربیت از منظر امام خمینی (ره) و امام خامنه ای (مدالظه)، ص ۳۲

مؤدبانه در او شکل گیرد. بر این اساس، می‌توان گفت که راهبردهای تأدیب اسلامی، نه فقط مؤثر، بلکه ضروری‌ترین مسیر برای پرورش انسان‌های متخلق در جامعه امروز است.

پیشنهادهای

با توجه به یافته‌های این تحقیق، پیشنهاد می‌شود:

۱. طراحی دوره‌های آموزشی ویژه والدین و مربیان مدارس ابتدایی و مؤسسات تربیتی با محوریت تأدیب کودک بر اساس آموزه‌های اسلامی.

۲. تدوین و انتشار کتاب‌های داستانی با محوریت ادب‌آموزی، به‌ویژه با الهام از سیره پیامبر اسلام (ص) و اهل بیت (ع).

۳. برگزاری جشن نمادین "ورود به دوره ادب" برای کودکان هفت‌ساله با هدف اعلام رسمی آغاز دوره تأدیب اسلامی.

۴. استفاده از ابزارهای رسانه‌ای (انیمیشن، نمایشنامه، فیلم کوتاه) جهت انتقال مفاهیم ادب به زبان کودکان و غیرمستقیم.

۵. ترویج الگوی «پدر و مادر الگو» در خانواده‌ها از طریق مشاوره‌ها و کارگاه‌های عملی در مدارس و مراکز فرهنگی.

فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

کتاب فارسی

- ۱ الهامی نیا، علی اصغر؛ احمدی، محمد رضا، تعلیم و تربیت در اسلام، قم: موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان، پاییز ۱۳۸۷ ه.ش
- ۲ حائری شیرازی، محی الدین، تربیت دینی کودک، قم: دفتر نشر معارف، چاپ دهم، سال ۱۴۰۱ ه.ش
- ۳ فرحزاد، حبیب‌الله، تربیت فرزند، قم: نشر عطش، چاپ اول، سال ۱۳۹۵ ه.ش
- ۴ فلسفی، محمدتقی، کودک از نظر وراثت و تربیت، قم: هیئت نشر معارف اسلامی، سال ۱۳۸۹ ه.ش
- ۵ همت بناری، علی، امام باقر (ع) و تربیت فرزند، قم: موسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان، سال ۱۳۸۷ ه.ش
- ۶ همت بناری، علی، امام رضا (ع) و تربیت فرزند، قم: زائر، آستان مقدس حضرت معصومه علیها السلام، سال ۱۳۸۲ ه.ش

کتاب عربی

- ۷ حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، چاپ سوم، سال ۱۳۷۴ ه.ش
- ۸ طبرسی، رضی الدین أبی نصر الحسن بن الفضل، مکارم الأخلاق، قم: ایران، چاپ چهارم، سال ۱۳۷۰ ه.ش
- ۹ مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار علیهم السلام، مصحح: ابراهیم میانجی و دیگران، بیروت - لبنان: دار إحياء التراث العربی، چاپ اول، سال ۱۳۶۲ ه.ش

۱۰ محمدی ری شهری، محمد، **میزان الحکمه**، ترجمه: حمیدرضا شیخی، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سال ۱۳۸۹ ه.ش

مقالات و پایان نامه ها

- ۱۱ ایزدی، مهشید و دیگران، «تبیین روش تربیت اخلاقی کودک در هفت سال دوم براساس تعالیم اسلامی»، نشریه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، شماره ۵۰، بهار ۱۴۰۰
- ۱۲ پسندیده، عباس، «روایات سبع سنین در فرزندپروری گونه ها و تحلیل درونی آنها»، مجله علوم حدیث، شماره ۸۱، پاییز ۱۳۹۵
- ۱۳ حسین زاده، اکرم، «نگاهی به مراحل تربیت کودک از منظر دین»، مجله طوبی، شماره ۳، اسفند ۱۳۸۴، سایت <https://noo.rs/ΛuuMx>، تاریخ ثبت مقاله ۱۳۹۰/۸/۸، تاریخ دسترسی ۱۴۰۴/۲/۱۹
- ۱۴ خالقی نژاد، محمد علی، «حقوق کودک از سیادت تا وزارت»، پژوهش ملل، شماره ۷۰، آذر ۱۴۰۰
- ۱۵ «خانواده و آموزش ادب و اخلاق»، مترجم مجله بین المللی آموزش اولیاء، پیوند، شماره ۸۶، آذر ۱۳۶۵
- ۱۶ رشیدی، محمد علی، «اصول و روشهای تعلیم و تربیت اسلامی دوره ی کودکی»، مجموعه مقالات دانشگاه علامه طباطبائی مجموعه مقالات همایش پیامبر اعظم و تعلیم و تربیت اسلامی، اسفند ماه ۱۳۸۵
- ۱۷ سارلی، زبیده؛ محمدی، ناصر؛ مولایی، برزو، «اصول اهداف و روشهای تربیت از دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه»، مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، شماره ۷، تابستان ۱۳۹۶
- ۱۸ سلیمانی، محمد، «اصول تربیت فرزندان در قرآن و حدیث»، مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، شماره ۵۱، زمستان ۱۴۰۱
- ۱۹ سوهانی، عاطفه، «تبیین و بررسی تربیت اخلاقی کودک»، نشریه فلسفه و کودک، شماره ۱۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۷

- ۲۰ طباطبایی ندوشن، سیده مریم، «مهارت‌های رفتاری والدین با فرزندان مقاله»، ره توشه، شماره ۱۱۲، بهار و تابستان ۱۳۹۷
- ۲۱ قیصری گودرزی، کیومرث، «اصول تربیت توحیدی در دوره کودکی مرحله تأدیب»، نشریه تربیت اسلامی، شماره ۳۲، تابستان ۱۳۹۹
- ۲۲ مبشری، محمدتقی، مشعشع، فهیمه سادات، «مطالعه تطبیقی روایت سبع سنین با نظریات تربیتی»، فرهنگ در دانشگاه اسلامی، شماره ۳۹، تابستان ۱۴۰۰
- ۲۳ مسلمی، محمد الله، «مراحل تربیت دینی فرزند با تاکید بر سیره قولی و عملی پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم»، گفتمان فقه تربیتی، شماره ۲۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۹
- ۲۴ مشعشع، فهیمه سادات، «تحلیلی بر روایت سبع سنین و نقش آن بر انقیاد فرزندان»، دانشگاه فرهنگیان، پردیس باهنر، سال ۱۳۹۹.ه.ش
- ۲۵ موحدی پارسا، فاطمه، «تربیت اخلاقی کودکان سرور بر اساس آموزه های اسلام آیات و روایات»، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، بهمن ۱۳۹۵
- ۲۶ هاشمی، سید احمد؛ حسینی، سید نورالدین، «اصول تربیت از منظر امام خمینی (ره) و امام خامنه ای (مدالظه)»، مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، شماره ۳۹، پاییز ۱۴۰۰